

До разової спеціалізованої вченої ради ДФ 20.051.233
Карпатського національного університету
імені Василя Стефаника

ВІДГУК

**офіційного опонента – доктора юридичних наук, професора,
професора кафедри права імені академіка УАН о. Івана Луцького
ЗВО «Університет Короля Данила»
Карчевського Миколи Віталійовича,
на дисертацію Ногіна Володимира Володимировича
«Кримінально-правова політика у сфері забезпечення охорони
віртуальних активів», подану на здобуття наукового ступеня доктора
філософії з галузі знань 08 – Право за спеціальністю 081 – Право**

Актуальність теми дисертаційного дослідження. Стрімке поширення віртуальних активів стало одним із найпомітніших проявів цифрової трансформації економічних відносин. Побудований на технології розподіленого реєстру обіг таких активів є транскордонним, децентралізованим і значною мірою псевдонімним: довіра між учасниками забезпечується не організаційно-правовими інститутами, а криптографічними алгоритмами та автоматизованими механізмами консенсусу. Ця якісна відмінність від традиційних фінансових відносин має безпосереднє кримінально-правове значення: віртуальні активи дедалі частіше виступають і предметом злочинного впливу, і засобом учинення кримінальних правопорушень – від легалізації (відмивання) доходів і фінансування тероризму до шахрайства, незаконного збагачення та «кіберзлочинів».

Динаміка національної практики підтверджує гостроту проблеми. Моніторинг Єдиного державного реєстру судових рішень засвідчує послідовне кількісне зростання судових рішень, пов'язаних із використанням криптовалюти (від кількох десятків обвинувальних вироків у 2021–2023 роках до понад двох сотень рішень станом на серпень 2025 року), та якісну зміну

структури посягань – від домінування «наркотичних» і «комп'ютерних» справ до відчутного переважання посягань на власність. Глобальний вимір проблеми ілюструють звіти провідних компаній блокчейн-аналітики, які фіксують багатомільярдні обсяги злочинного використання криптовалют.

Водночас стан національного правового регулювання не відповідає динаміці фактичних суспільних відносин. Профільний Закон України «Про віртуальні активи» № 2074-IX ухвалено ще у лютому 2022 року, проте набрання ним чинності пов'язане з унесенням змін до Податкового кодексу України. Чинна легальна дефініція віртуального активу міститься лише в законодавстві про фінансовий моніторинг (Закон № 361-IX), а на рівні Цивільного кодексу України віртуальні активи віднесено до категорії цифрових речей (стаття 179-1). За таких умов кримінально-правова охорона відповідних відносин спирається переважно на бланкетне застосування загальних норм Кримінального кодексу України, що породжує суттєві проблеми кваліфікації, доказування та виконання судових рішень і робить наукове осмислення кримінально-правової політики у цій сфері своєчасним і затребуваним.

Актуальність теми додатково підтверджується її зв'язком із пріоритетними напрямками наукових досліджень. Робота узгоджується з Переліком пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до завершення воєнного стану (додаток до постанови Кабінету Міністрів України від 30 квітня 2024 р. № 476) та з положеннями Стратегії кібербезпеки України; дисертацію виконано в межах науково-дослідної теми «Політика у сфері боротьби зі злочинністю в умовах євроінтеграції» (державний реєстраційний номер 0125U000669).

Мета дослідження відповідає обраній темі, завдання є послідовними, об'єкт і предмет дослідження визначені коректно.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукові положення, висновки та рекомендації, викладені в дисертації В. В. Ногіна, є достатньо

обґрунтованими, що забезпечено адекватним методологічним інструментарієм, належною нормативно-правовою та науково-теоретичною базою, а також апробацією результатів.

Методологічну основу дослідження становить система загальнонаукових і спеціально-юридичних методів: діалектичного, онтологічного, історико-правового, системно-структурного, порівняльно-правового, формально-юридичного та методу юридичного тлумачення. Нормативно-правова основа охоплює законодавство України про кримінальну відповідальність, кримінальне процесуальне, цивільне законодавство та законодавство у сфері фінансового моніторингу, міжнародні стандарти (Рекомендації ФАТФ, документи Ради з фінансової стабільності та Міжнародного валютного фонду), право Європейського Союзу (насамперед Регламент МіСА та пов'язані з ним акти) і практику Суду Справедливості ЄС, що дозволило розглянути предмет у широкому міжгалузевому та міжнародно-правовому контексті. Список використаних джерел налічує 220 найменувань.

Результати належно апробовано: основні положення оприлюднені у доповідях на двох всеукраїнських науково-практичних конференціях (2025, 2026 роки) та відображені у 5 наукових публікаціях, з яких 3 – статті у наукових фахових виданнях України категорії «Б». На схвальну оцінку заслуговує й уміщене у вступі застереження щодо використання допоміжних цифрових інструментів: прозоре розкриття меж застосування інструментів штучного інтелекту відповідає сучасним вимогам академічної доброчесності.

Наукова новизна одержаних результатів. Наукова новизна дисертації В. В. Ногіна зумовлена насамперед тим, що його робота є першим у вітчизняній науці комплексним монографічним дослідженням кримінально-правової політики у сфері забезпечення охорони віртуальних активів, виконаним з урахуванням права Європейського Союзу, міжнародних стандартів та перехідного стану національного регулювання. Серед положень наукової новизни доцільно відзначити наступні:

1) авторське поняття кримінально-правової політики у сфері забезпечення охорони віртуальних активів як самостійного сегмента політики у сфері боротьби зі злочинністю, розкриття її структури та ознак – подвійної родової належності, похідного (субсидіарного) характеру щодо регулятивного законодавства з переважно бланкетною природою заборон, міжнародної та європейської зумовленості, технологічної складності об'єкта й динамічності;

2) обґрунтування положення про те, що, на відміну від традиційних сфер кримінально-правової охорони, у сфері віртуальних активів первинним джерелом політики виступає зовнішній – наднаціональний – нормативний і досвідний масив, що зумовлено транскордонною природою самих активів;

3) комплексне обґрунтування нерозривного взаємозв'язку матеріальної, процесуальної та кримінально-виконавчої складових політики у досліджуваній сфері, за яким матеріальна заборона, не забезпечена дієвими інструментами виявлення, доказування, конфіскації й реалізації активу, залишається декларативною.

Сформульовані положення можуть бути використані у науковій роботі, освітньому процесі, законотворчій та правозастосовчій діяльності.

Загальна характеристика змісту дисертаційного дослідження. Структура роботи є виправданою її метою та завданнями: дисертація складається з анотацій, переліку умовних позначень, вступу, чотирьох розділів, що охоплюють тринадцять підрозділів, загальних висновків, списку використаних джерел і додатка; загальний обсяг становить 227 сторінок, з них основного тексту – 182 сторінки.

Перший розділ присвячено генезі, міждисциплінарним аспектам, розмежуванню та класифікації віртуальних активів. Слід окремо відзначити ґрунтовне опрацювання регулятивно-правового виміру: здобувач докладно аналізує статтю 179-1 Цивільного кодексу України та категорію «цифрова річ», вибудовує понятійний ланцюг «цифрові речі (цифрові активи) – віртуальні активи – криптоактиви – криптовалюта» і послідовно розмежовує віртуальні активи з суміжними поняттями. Такий підхід, за якого

характеристика правового режиму віртуальних активів стає відправною точкою для встановлення їх місця в системі предметів кримінальних правопорушень, вигідно вирізняє роботу з-поміж інших досліджень цієї проблематики.

Другий розділ містить характеристику формування та реалізації кримінально-правової політики у досліджуваній сфері: стан наукової розробки й методологію (підрозділ 2.1), поняття, ознаки та структуру політики (підрозділ 2.2), міжнародні стандарти й зарубіжний досвід (підрозділ 2.3), чинний стан і напрями реформування національного регулювання (підрозділ 2.4), а також місце кримінально-правових засобів у механізмі охорони та ризик-орієнтовані засади запобігання (підрозділ 2.5). Цінним є системний виклад багаторівневої архітектури міжнародних стандартів – від Рекомендацій 15 і 16 ФАТФ до Регламенту МіСА та досвіду окремих держав.

Третій розділ присвячено кримінальним правопорушенням, що вчиняються щодо віртуальних активів або з їх використанням: місцю активів у системі об'єктів і предметів (підрозділ 3.1), багатовимірній типології посягань (підрозділ 3.2) та характеристиці типових складів – легалізації, фінансування тероризму, шахрайства й посягань проти власності, незаконного збагачення, кіберправопорушень та використання активів в організації азартних ігор (підрозділ 3.3).

Четвертий розділ розкриває взаємозв'язок кримінально-правової політики з кримінально-процесуальною та кримінально-виконавчою: особливості доказування, досудового розслідування та укладення угод (підрозділ 4.1), а також арешт, спеціальну конфіскацію та виконання судових рішень щодо віртуальних активів (підрозділ 4.2). Обґрунтованим є висновок про те, що на матеріально-правовому рівні бракує однозначних підстав для конфіскації віртуальних активів як виду покарання з огляду на зміст поняття «майно» у статті 59 КК України. Логічним завершенням дослідження є висновки, в яких відображено найважливіші теоретичні й практичні результати.

Водночас дисертаційне дослідження В. В. Ногіна містить певні дискусійні положення, які дозволяють сформулювати наступні **зауваження**.

1. Генеза віртуальних активів описана здобувачем сумлінно, однак її кримінально-політичне значення залишилося неосмисленим. У підрозділі 1.1 докладно реконструйовано ідейне коріння явища: концепцію денаціоналізації грошей Ф. Гаєка і Л. фон Мізеса, «Маніфест криптоанархізму» Т. Мея, ідеали анонімності й децентралізації та тезу С. Накамото про те, що валюта має регулюватися математичними законами, а не рішеннями урядів. Інакше кажучи, віртуальні активи виникли саме як спроба вибудувати обіг цінностей поза державним контролем, а довіра в цій системі свідомо забезпечується не правовими інститутами, а криптографією та механізмами консенсусу.

Проте дослідження, присвячене по суті державній охороні віртуальних активів, не відповідає на питання, яке з цього безпосередньо випливає: як держава має охороняти відносини, архітектурно сконструйовані для уникнення держави? Адже в некастодіальному сегменті обігу охоронну функцію значною мірою виконує сама технологія, а фактична досяжність державної охорони концентрується в регульованому периметрі – у діяльності постачальників послуг, пов'язаних з обігом віртуальних активів. Показово, що у висновках (пункт 3) здобувач сам констатує, що поділ на централізовані та децентралізовані активи визначає «реальні межі кримінально-правової охорони», однак ця принципова теза залишилася не розгорнутою і не вплинула на визначення цілей та пріоритетів пропонованої політики. Хотілося б почути позицію здобувача щодо того, як генетично закладена спрямованість віртуальних активів на уникнення державного контролю має враховуватися при визначенні цілей, меж і пріоритетів кримінально-правової політики, та чи не означає вона, що першочерговим предметом державної охорони об'єктивно виступає саме регульований периметр обігу.

2. Принципова різниця в організації охорони віртуальних активів, що зберігаються кастодіально та некастодіально, не використана в роботі як наскрізний структурний принцип. Саме розмежування здобувачеві відоме:

воно згадується в огляді зарубіжного досвіду (включення провайдерів кастодіальних гаманців до кола підзвітних суб'єктів), при характеристиці національного регулювання та у підрозділі 3.3.5 — для встановлення суб'єкта, чия інформаційну систему атаковано. Окремі прояви цієї дихотомії присутні й у підрозділі 4.2, присвяченому арешту, спеціальній конфіскації та виконанню судових рішень: згадуються блокування активів самими біржами в межах їхніх внутрішніх процедур, зарубіжний досвід звернення стягнення в порядку арешту грошових вимог до третьої особи - біржі, а також "проблема холодних гаманців, що перебувають поза сферою досяжності". Проте всі ці фрагменти наведені ситуативно й через вторинні джерела: парного аналізу двох моделей зберігання з розкриттям притаманної кожній з них слідової картини та алгоритму дій правоохоронців дисертація не містить.

Модель зберігання приватного ключа формує принципово різну слідову картину та зумовлює різний алгоритм дій правоохоронців. У кастодіальній моделі ключ контролює посередник, який персоніфікує користувачів за стандартами KYC/AML і здатний блокувати активи; відповідно, дії зосереджені на посереднику — запит про «заморожування», витребування даних, за потреби міжнародна правова допомога, ухвала про арешт із покладенням конкретних технічних обов'язків на службових осіб біржі. У некастодіальній моделі ключ перебуває виключно під контролем користувача, «заблокувати» актив технічно неможливо, а слідова картина зосереджена на фізичних носіях доступу (гаманцях, приватних ключах, seed-фразах); дії правоохоронців зміщуються на виявлення носіїв під час обшуку та негайний переказ активу на контрольований гаманець, оскільки співучасники, які мають копію seed-фрази, здатні дистанційно спорожнити гаманець за лічені хвилини.

Без урахування цієї дихотомії запропонований у висновку 13 напрям «запровадження технічно реалізованої процедури ідентифікації, арешту, оцінки, конфіскації й реалізації активу» залишається надто загальним. Хотілося б почути позицію здобувача щодо того, як мають диференціюватися

процесуальний порядок та кримінально-виконавчі механізми залежно від кастодіальної чи некастодіальної моделі зберігання активу.

3. Викликає питання емпірична база дослідження та повнота реалізації заявленої методології. У вступі емпірична база окремо не визначена. Фактично емпіричний складник роботи спирається на запозичені дані: звіти компаній блокчейн-аналітики, наукометричний зріз інших авторів, оглядове видання поліції Великої Британії та результати моніторингу Єдиного державного реєстру судових рішень, здійсненого іншими дослідниками. При цьому здобувач слушно застерігає, що запозичені показники «потребують самостійної звірки», однак такої звірки не здійснює. Власного моніторингу реєстру судових рішень, опрацювання офіційної статистики Офісу Генерального прокурора чи судової статистики в роботі немає.

Тим часом в анотації серед методів дослідження заявлено статистичний і метод моделювання, а в підрозділі 2.1 статистичний метод прямо визначено як призначений «для опрацювання емпіричних даних про відповідну злочинність». У цій частині заявлена методологія залишилася нереалізованою. Для дослідження саме політики – де центральним є питання про ефективність обраних засобів – власний емпіричний вимір має особливу вагу: без нього оцінки результативності пропонованих рішень неминуче набувають переважно умоглядного характеру. Хотілося б почути, які емпіричні дані здобувач опрацював самостійно та як він оцінює достатність емпіричної основи для висновків політико-правового рівня.

Висловлені зауваження та побажання мають здебільшого дискусійний характер і жодним чином не впливають на загальну позитивну оцінку рецензованої дисертації. Вони радше окреслюють перспективні напрями подальших наукових пошуків здобувача та засвідчують потенціал обраної ним проблематики для майбутніх досліджень. Маю надію, що порушені питання стануть предметом конструктивної дискусії під час публічного захисту.

Загальний висновок

Дисертація Ногіна Володимира Володимировича «Кримінально-правова політика у сфері забезпечення охорони віртуальних активів» є самостійною, завершеною й оригінальною кваліфікаційною науковою працею, яка містить теоретично обґрунтовані результати, що в сукупності розв’язують конкретне наукове завдання - визначення засад формування та реалізації кримінально-правової політики у сфері забезпечення охорони віртуальних активів та формулювання науково обґрунтованих пропозицій щодо вдосконалення національного законодавства і практики його застосування.

Основні теоретичні положення і висновки дисертації повною мірою викладені в наукових публікаціях автора, які відповідають темі дослідження та вимогам академічної доброчесності. Робота пройшла належну апробацію.

Дисертація відповідає спеціальності 081 – Право, а також вимогам Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44 (зі змінами).

З огляду на викладене, дисертація Ногіна Володимира Володимировича «Кримінально-правова політика у сфері забезпечення охорони віртуальних активів» відповідає встановленим вимогам, а її автор, Ногін Володимир Володимирович, заслуговує на присудження наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право (галузь знань 08 – Право).

Офіційний опонент –

доктор юридичних наук, професор,

професор кафедри права

імені академіка УАН о. Івана Луцького

ЗВО «Університет Короля Данила»

Микола КАРЧЕВСЬКИЙ